

РАЗГОВАРАЛ ЗОРАН БОЈАРОВСКИ

НЕБОЈША ВИЛИЌ (40) Е ПРОФЕСОР НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА ДРАМСКИ УМЕТНОСТИ ВО СКОПЈЕ. НЕГОВИТЕ ПРОФЕСИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ СЕ УМЕТНИЧКАТА КРИТИКА И ТЕОРИЈА, СО ПОСЕБНИ АФИНИТЕТИ КОН ДИГИТАЛНАТА УМЕТНОСТ И РАЗЛИЧНИТЕ ПОЗИЦИИ НА КУЛТУРАТА НА ТРЕТИОТ СВЕТ. АВТОР Е НА ДЕСЕТИНА КНИГИ И ПУБЛИКАЦИИ ОД ОВИЕ ОБЛАСТИ. БИЛ КУРАТОР НА ПРЕКУ 50 ИЗЛОЖБИ ВО ЗЕМЈАТА И СВЕТОТ. ДОКТОРИРАЛ ВО 1996 НА УНИВЕРЗИТЕТОТ "СВЕТИТЕ КИРИЛ И МЕТОДИЈ" ВО СКОПЈЕ. РАКОВОДЕШЕ СО НЕКОЛКУ МНОГУ УСПЕШНИ ГАЛЕРИИ (МКЦ, SCCA), А ОД 1999 ГОДИНА Е НА ЧЕЛОТО НА КУЛТУРНОТО МЕСТО "359° - МРЕЖА НА ЛОКАЛНИ И СУБАЛТЕРНИ ХЕРМЕНЕВТИКИ" ВО СКОПЈЕ (СУБАЛТЕРНО, СПОРЕД ТОЛКУВАЊЕТО НА ВИЛИЌ, ЈА ОБЈАСНУВА СОСТОЈБАТА НА ПОТЧИНЕТОСТ КОГА ДОАЃА ДО ПОДИГНУВАЊЕ НА ГЛАСОТ НА ПОТЧИНЕТИОТ ЗА ДА СЕ ИЗБОРИ ЗА ПРАВО ДА СЕ ЧУЕ И НЕГОВОТО МИСЛЕЊЕ). ТОЈ Е ОСТАР ПОЛЕМИЧАР, АГИЛЕН КУЛТУРЕН ПОДВИЖНИК И РЕСПЕКТАБИЛЕН СОГОВОРНИК.

ПАПОКОТ

Е

БЕЛЕГОТ

ЗА

ЗАМИНАТИОТ

ПОРОД

ФОРУМ: Дали проектите што се реализираат во вашата и во другите граѓански институции, културни места, поттикнуваат последици? Дали барем поинаку се разговара по нив?

ВИЛИК: Општо земено, македонското општество, а со самото тоа и културата, може да се дефинира како бесконфликтно/а. Тука, пред сè, мислам дека кај нас се има малку храброст отворено да се разговара, да се каже сопственото мислење, а уште помалку кога тоа мислење има можност да создаде конфликт. Оттука, темелното прашање за мене е дали се разговара јавно, а не дали поинаку се разговара. Што се однесува до проектите што сум ги иницирал или сум ги раководел можам да кажам дека имало сосема малку непосредни разговори, а речиси никакви реакции во печатените медиуми и скромната стручна периодика. Но, од тоа што доаѓа "одоколу" заклучувам дека некои муабети се прават. За програмските активности на здружението на граѓани "359" - Мрежа за локални и субалтерни херменевтики "имам слушнато" мноштво полемички реакции коишто завршуваат, најчесто, со заедничкиот именител на негодување и неприфаќање. Тоа значи дека се разговара, дека се поттикнало преиспитувањето на смислата и функцијата на уметноста и културата, дека се зборувало за уметност, за некоја друга, поинаква уметност. Од друга страна, пак, точно е дека и поинаку се разговара. Се разговара на и за поинакви теми. Имам причина да кажам дека ваквиот тип на проекти и места ги поттикнува во голема мерка ваквите разговори.

Има ли толкава критична маса кај нас, за да може нешто да се почувствува како последица на еден креативно-интелектуален, а со тоа и социјален ангажман?

■ Хмм, да. Мислам дека кај нас е создадена критична маса. Сега останува периодот на раслојување, на разидување, на групирање и на конфронтација. Под последново подразбирам творечки и идејно да се полемизира и да се застапуваат и бранат сопствените позиции искажани преку сопствените дејствувања. Знаам дека тоа ќе биде најтешко да се случи - сепак, ние сме една многу мала заедница, а во таква една заедница субјектите едноставно не можат да се противстават до крајности, бидејќи тие сообраќаат меѓу себе на неколку рамништа, а не само на професионалното. За жал, генерациите коишто доаѓаат како да го губат тој интерес не само за овој социјален, како што велите, односно оп-

штествен ангажман, туку за никаков (доколку тој не е само во нивна лична корист). Ангажираноста (би рекол - дејствувањето) сепак подразбира и извесна посветеност во истрајноста да се издржи напорниот пат сопствените идеи да најдат место во културното милје. Тоа понекогаш подразбира години работа, префрлување од еден професионален интерес на друг и така до бескрај. Но, тоа не значи дека станува збор некогаш конечно да го убедите во вашите идеи, туку, како што

јас ги разбираам работите, да отворите поле, полиња во коишто ќе се овозможи и поттикне размена на мислења, дури и кога не сте сигурни во некои аспекти или места, да произведат, да се остават траги од тие напори. Тука сакам да кажам дека сите оние последици за кои зборувате мораат да добијат конкретна форма: да поттикнат на полемики во медиумите, да излезат книги, да иницираат други проекти. Ако тоа не се случи и понатаму само ќе ја потврдуваме оваа наша култура како "муабетџиска". Врзано за моите искуства и дејствување, можам да кажам дека се чувствуваат последици од нив во, засега, потесните професионални кругови. Но, на ова прашање најточно ќе можам да ви одговорам дури по дваесетина години.

Каква е интелигенцијата што ја среќавате на манифестациите на кои одите или ги организирате?

■ Интелигенцијата е една долга и сериозна приказна. Најкусо кажано, мислам дека е инертна, и понатаму кабинетска, на моменти вообразена и делумно разочарана, скептична. Не знам што точно треба да означува поимот интелигенција, но на оние луѓе кои имаат капацитет за сеопфатност во мислењето на општествените појави како да им недостасува поттик. Мислам дека тие сè уште живеат со сликите на париските колеги по Втората светска војна, заседнати по бистроата, бесконечно разговарајќи. Не сум против тоа. Се разбира, сè додека од тие слики произлегуваат барем неколку книги во кои тие разговори ќе бидат препознаени како причина и повод за објавувањето. Но, малкумина тоа и го прават. Премалку за тоа колку многу се разговара. Од друга страна, постои и еден друг блок на интелигенција која своето постоење го потврдува низ еден силен прагматизам. Тој го подразбира прифаќањето и препознавањето на ангажманот како општествено дејствување. Дури и тогаш кога се работи за нивно вклучување во политиката. Ваквото дејствување се разликува од кабинетското по тоа што со себе ја повлекува и состојката на одговорност и преземање ризик. Мислам дека нашата интелигенција сè уште не е подготвена и расположена да се впушти во таквите води.

Рубриката што сега ја правиме се вика "Фабрика на идеи". Фабрикува ли идеи оваа средина? Кога зборувам за идеи мислам генерално, не само на идеи во ликовната или уметничката средина, но не ги исклучувам и нив.

■ Не. Велам не заради тоа што кога велите "фабрика", јас замислувам навалица, вриеж, производство, складови, транспорт и - извоз! Вистински производствен погон од којшто се заработува, се има корист. Оваа средина не е таква. Поинаку кажано, оваа средина раѓа идеи и тоа многу, но не можам да кажам дека ги фабрикува. Но, тоа е проблем на еден цел систем. Фабрикувањето има смисла само доколку некој има полза од тоа. Нашето општество не сака да учествува во тоа, едноставно затоа што тоа нема потреба од идеи, тоа дури и не размислува за нив, а на крајот на умот му е да ги поттикне и развива. А

■ ИНТЕЛИГЕНЦИЈАТА Е ЕДНА ДОЛГА И СЕРИОЗНА ПРИКАЗНА. НАЈКУСО КАЖАНО, МИСЛАМ ДЕКА Е ИНЕРТНА, И ПОНАТАМУ КАБИНЕТСКА, НА МОМЕНТИ ВООБРАЗЕНА И ДЕЛУМНО РАЗОЧАРАНА, СКЕПТИЧНА. ■

кому би му биле тие потребни ако не на заедницата? Тоа е, најверојатно, уште еден рецидив од кој многу долго ќе се ослободуваме.

Често патуваш. Како е со сферата на идеите во другите европски или прекуокеански земји? Има ли нешто што можеме да донесеме оттаму? Што можеме да продадеме?

■ Уф, најмалку сакам да споредувам со тоа што има таму "надвор". Да почнам одназад. Имаме што да продадеме, не многу, но, има. Прашањето е дали тие сакаат тоа да го купат. Ке ви кажам веднаш - не сакаат. А и кога го прават тоа, го прават спакувано на начин што ним им одговара, а тоа не е секогаш оној којшто треба да биде. На тој пазар ние учествуваме или инцидентно или по порачка. Инцидентното се врзува за ситуацијата кога им треба "еден од Македонија" (бидејќи веќе имаат по еден од другите земји и при тоа се едно е кој ќе биде тоа), а порачката е кога им требаме за проект што тие го обликуваат, без да прашаат што мислиме ние за тоа.

Од таму можеме и мораме да донесеме само една идеја: дека треба постојано да се работи и тоа многу. Втората идеја треба да биде дека не смеаме некритички да преземаме идеи. Тугите идеи имаат смисла само доколку се контекстуализираат во нашето општествено и културно јадро. Поинаку доаѓаме во ситуација, на пример, да ги засидуваме старите, постојни капиџици и да зборуваме за мулти-култи оправданост и нужност за нашето заедничко живеење - и тоа по наредба. Третата идеја е таа која вели дека тие идеи, доколку сакаме да ги увеземе, не се нешто многу подобри од нашите. Тоа се идеи од сосем различно потекло и затоа, ќе повторам, треба прво да ги преиспитаме. Заради тоа што, како што би рекол **Бранислав Сарќањац**, тие не ги објаснуваат мојата тукашност и мојата сегашност. И, конечно, идеи има и та-

му, има многу. Го има и тоа дека општеството ги фабрикува. Финансирањето, спонзорствата и поткрепата на проектите имаат за цел да анимираат дејствување, да се создаваат претстави за општествата, тоа е точно, но точно е и тоа дека општеството ги анализира тие проекти и ги извлекува корисните работи за себе. А тоа не се само државните проекти.

Дали секогаш институционалните појави се без идеи и свежина?

■ Не, заради две причини. Едно е да се има идеја, друго е да се има свежина, трето е, пак, да се има и идеја и свежина. Од друга страна, пак, “вонинституционалните појави” појави, исто така, не се саморазбирливо со идеја и свежина, дури не ретко тие се без некоја сериозна идеја и новопонудена свежина. (Но, тоа, пак, и е едно од нивните карактеристики и специфики.) Мислам дека денес категориите “во” и “вон” институционални проекти не поставуваат некоја суштинска разлика.

Дали навистина Македонија е Catena Mundi (Папок на светот - така велат сериозни философи и аналитичари) или само си ги лечиме комплексите? Ако сме биле, што е тоа што ни го одзеде овој примат?

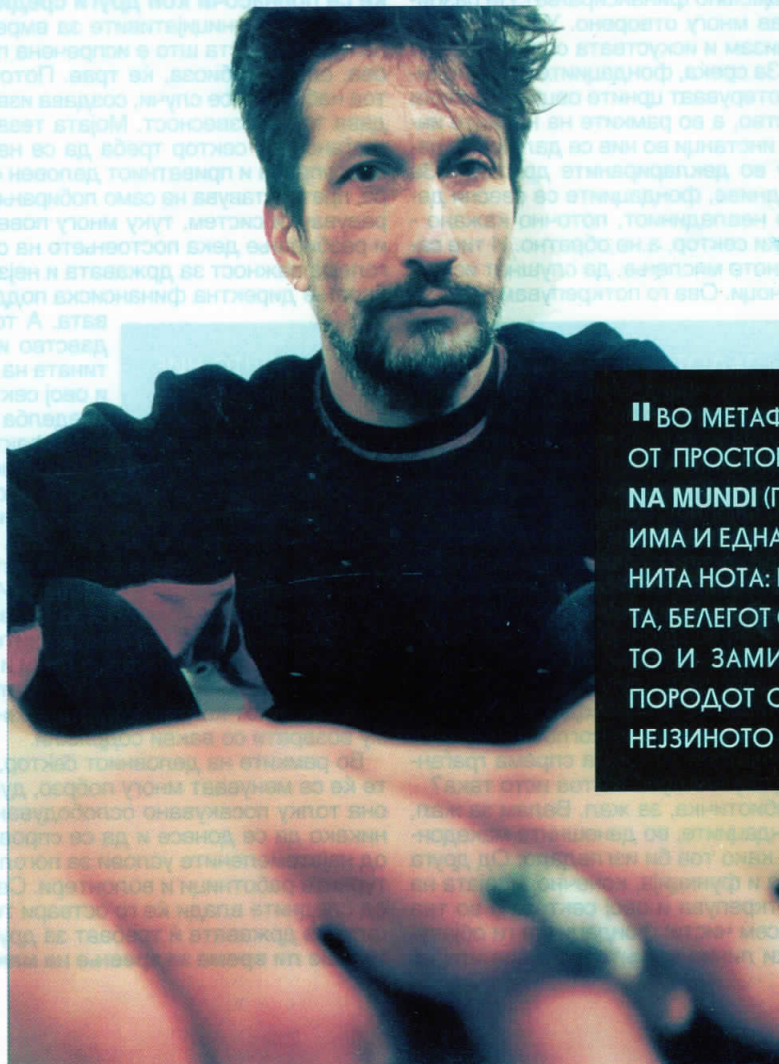
■ Точно е тоа дека сите култури не можат за себе да кажат дека се исходиште на нештата, дека се “папок на светот”. Но, точно е и тоа дека ние не сме единствените. Европоцентризмот во оваа метафора е сосем очигледен. И нека е така. Со тоа што треба да признаеме дека ние во тој папок учествуваме само со еден дел. Метафората би била многу повтемелена ако зборуваме за Балканот во целина, отколку само за Македонија. Тоа што сме во неговиот географски центар, не подразбира дека сме и центар во која било друга смисла. (Нека ми прости **Ферид Мухиќ** ако го толкувам поинаку.) Сепак, во неа има и една

тажна и вистинита нота: папокот е трагата, белегот од откинувањето и заминувањето и на породот од родилката и нејзиното од него. А за тоа често пишува и **Никос Чаусидис**, кога вели дека тука луѓето се раѓаат и потоа заминуваат надвор. Има точност во тоа - тука никој не се задржува и тоа не само во однос на физичкото заминување, туку уште повеќе - нашата мисла, нашиот поглед е секогаш некаде надвор, многу ретко внатре во нас, за нас, од нас. Според тоа, конструктот за “папокот на светот” е додавањето на смисла на оваа екстремно чувствителна, самоуништувачка, раскалашно трошена на задоволства и најчесто нерационализирана животна енергија. Не би рекол дека е лечење на комплекси, туку уште едно нешто во кошето наполно, повторно и екстремно ќе уживаме, при тоа,

едновремено, и уништувајќи го. А што е тоа што ни го одзело приматот? Ние самите, никој друг, токму заради погоре кажаното. **Како гледаш на поимот “Балканци”. Дали си полемизирал по ова прашање со твоите пријатели/непријатели во Европа?**

■ А како би можел да гледам, ако не балкански - со интает. Од пред неколку години Западна Европа е преполна со фондови и проекти за Балканот. Дотрва и ќе ги има. Во тек се три големи проекти, а во нивните кругови се зборува дека во следните неколку години ќе има најмалку уште десетина. Европа инвестира и тоа зачудувачки колку сака да го редесинира овој поим, мојата балканска наивност би рекла - во позитивна смисла. Во тоа преднички, секако, Австрија. Но, тоа е политичко-идеолошкиот ракурс. Вистинскиот, оној што се однесува на стварноста и вистинитоста на таа Западна Европа, оној што треба да ги смени предрасудите меѓу луѓето е многу, многу далеку од каков било пројавен интерес.

Не само што сум полемизирал со своите пријатели/непријатели, туку и сум учествувал на повеќе проекти врзани за Балканот или Источа Европа. А, знаете како изгледа тоа најчесто: ќе не соберат сите од Балканот, ќе платат сè, ќе организираат (иако не секогаш најуспешно како некогаш), ќе не седнат на маса и ќе почнеме да разговараме. И ние петнаесетината ќе си кажеме сè за нас, меѓу нас. А кога ќе погледнеме во публиката, што да видиме: двајца до тројца од Запад и уште некој од организаторите. Така што ситуацијата е следна: полемизирам многу повеќе со другите Балканци, отколку со не-Балканците, а тоа се сведува на заклучокот дека ништо ново не сме научиле од тоа, бидејќи искуствата ни се на сите слични. Со други зборови, Балканците и понатаму не се предмет на интерес како што тоа нам ни се чини. А како и да бидеме? Погледнете што им се сервира по медиумите како слика за нас. Но, да бидам искрен - ние самите ги произведуваме тие слики, никој друг. Зошто тие би се мачеле со нашите проблеми? Луѓето сакаат да уживаат, а не да ламен-

**|| ВО МЕТАФОРАТА ЗА НАШИ-
ОТ ПРОСТОР КАКО ЗА САТЕНА
MUNDI (ПАПОК НА СВЕТОТ)
ИМА И ЕДНА ТАЖНА И ВИСТИ-
НИТА НОТА: ПАПОКОТ Е ТРАГА-
ТА, БЕЛЕГОТ ОД ОТКИНУВАЊЕ-
ТО И ЗАМИНУВАЊЕТО И НА
ПОРОДОТ ОД РОДИЛКАТА И
НЕЈЗИНОТО ОД НЕГО. ||**

тираат. Друга работа е тоа што ние сакаме да се покажеме и во друго светло, во она коешто навистина постои. Сепак, камерата е во нивни раце.

Во балканството, во крајна смисла, нема ништо лошо. Да, јас сум тој и од таму. Мое е да произведувам и поинакви слики за мене како Балканец, а не да ги убедувам другите дека јас сум поинаков, бидејќи и не сум. Јас сум и тоа и тоа. И за тоа сум свесен. Ние постојано велíme дека Западот создава стереотипи во коишто ние тешко се пронаоѓаме или идентификуваме и дека се тоа не-фер конструкции. Ние ќе кажеме дека има и други луѓе и други слики. Кои? Преполни книжарници (што значи дека не се купуваат книги), претстави коишто се прекинуваат заради тоа што средношколците ги плукаат актерите, намуртени и незадоволни касиерки, самобендисани келнерки и стјуардеси, улици со изгазени до прав несобрани паднати лисја... Да, очигледно е многу тешко да се изборите за тие други слики, но не ни преостанува ништо друго, освен секој да ја работи својата работа како што треба. Не заради нив, туку заради нас самите. Само така ќе имаме и други слики за нас.

Што ни недостасува денес за да му покажеме на светот дека не сме “Балканци” во онаа смисла со која тие го дефинираат овој поим?

■ Самодоверба, самопочитување, самокритичност, самопрегор, самосвест, само... Треба да престанеме со нашата постојана навика и табиет вината секогаш и исклучиво да ја бараме во другиот, во тугинецот.

Минатата недела се одржа Саемот на невладините организации. Зедовте учество во една трибина на која се говореше за улогата на НВО и фондациите во културата. Навистина, каква е таа врска и дали можеше да говориш без конфликт на интереси, со оглед на тоа дека “359” се финансира со тој механизам?

■ А зошто не би можел да говорам отворено? Зарем требаше да се додворувам? Или да бидам претпазлив за да не не откачат од понатамошно финансирање? Не разбираам. Напротив, зборував многу отворено. Уште повеќе, токму заради тој механизам и искуствата со него можев да зборувам отворено. За среќа, фондациите не се политички бачила што ги протеруваат црните овци. Говорејќи и од сопственото искуство, а во рамките на нивните интереси, демократските инстанци во нив се далеку, далеку поприсутни отколку во декларираниите државни. За разлика од овие последниве, фондациите се свесни дека тие постојат заради невладиниот, поточно кажано - граѓанскиот здружувачки сектор, а не обратно. И тие сакаат да го слушнат нивното мислење, да слушнат искуства, да извлечат заклучоци. Ова го поткрепувам со фак-

наоѓате со своето дејствување во нив или не. Тука нема никакво зло.

Можеш ли да си ја проектираш сликата “како ќе изгледаше сето тоа без НВО-ата и фондациите што ја помагаат културата”?

■ Да. Сè ќе беше многу, многу поинаку. Внимавајте, не велам полошо. Не смеам да кажам дека фондациите не стимулираа(т) нови идеи, но, доколку немате иницијални идеи не постојат пари што ќе ги создадат. Конечно, проектите не ги прават фондациите, туку субјектите и организациите надвор од нив. Сликата за којашто ме прашувате, од своја страна, е преголема претпоставка. НВО-ата (граѓанските здруженија) и фондациите се производ и составен дел на општеството во премин. И тие се појавуваат заедно, едновремено. Речиси насекаде во Источна, Средна и, како што сега велат, Југоисточна Европа, по смената на општествениот систем се јави *хијатус* во културата. Владите насочувајќи се кон, навистина, поприоритетните прашања, ја оставија културата сама да се снаоѓа. Тогаш ние ги откривме нив. Еве да ја тргнеме настрана толку оспоруваната и напаѓана Соросова мрежа на фондации и да ги разгледаме инвестициите на странските влади во културниот живот во Македонија. Само нашата лежерност и неодоговорност не сака да просурфа по Интернет и да види колку многу пари има наоколу за културата и да конкурира. И тоа, внимавајте, тие не се формирани од 1989 наваму. Оттука, граѓански здруженија ќе постојеа, тешко ќе се доаѓаше до пари (исто како и денес), но продукција ќе имаше. Во тоа сум убеден.

Колку оваа врска НВО-фондации-култура може да трае? Имаме ли проекција што потоа, бидејќи треба да се очекува дека интересот на донаторите наскоро ќе се пренасочи кон други средини?

■ Па, токму иницијативите за вмрежување се производ на неизвесноста што е испречена пред нас: до кога сево ова, оваа симбиоза, ќе трае. Поточно, извесноста дека тоа набрзо ќе се случи, создава извесна нервоза и ја создава таа неизвесност. Мојата теза е дека сите сили на граѓанскиот сектор треба да се насочат кон локалната самоуправа и приватниот деловен сектор. Тоа, се разбира, претпоставува не само лобирање во политичкиот и управувачки систем, туку многу повеќе изградба на свест и разбирање дека постоењето на овој сектор е од многу голема важност за државата и нејзините граѓани. Дури и барање директна финансиска поддршка од министерствата. А тоа нема да биде предавство и излегување од суштината на овој сектор. Конечно, и овој сектор има право на распределба на буџетот токму заради фактот што парите од даноците, во форма на услужна дејност во областа на културата, а преку овој сектор, му се враќа на даночниот обврзник во една поинаква, благородна смисла. И државата ова мора да го разбере вака, бидејќи и владините и невладините организации и институции од областа на културата постојат заради граѓанинот како даночен обврзник и таа е должна да му врати со вакви содржини.

Во рамките на деловниот сектор, мислам дека работите ќе се менуваат многу побрзо, дури и без да се воведат она толку посакувано ослободување од данок, кое што никако да се донесе и да се спроведе, а коешто е еден од најтемелените услови за поголем оптимизам на културните работници и волонтери. Се надевам дека некоја од следните влади ќе го оствари тоа. Сега засега, даноците на државата ѝ требаат за други работи.

Имаше ли време за зреење на македонските државни

|| ВЕЛИМЕ ДЕКА ЗАПАДОТ СОЗДАВА СТЕРЕОТИПИ ВО КОИШТО НИЕ ТЕШКО СЕ ПРОНОАЃАМЕ ИЛИ ИДЕНТИФИКУВАМЕ И ДЕКА СЕ ТОА НЕ-ФЕР КОНСТРУКЦИИ. НИЕ ЌЕ КАЖЕМЕ ДЕКА ИМА И ДРУГИ ЛУЃЕ И ДРУГИ СЛИКИ. КОИ? ПРЕПОЛНИ КНИЖАРНИЦИ (ШТО ЗНАЧИ ДЕКА НЕ СЕ КУПУВААТ КНИГИ), ПРЕТСТАВИ КОИШТО СЕ ПРЕКИНУВААТ ЗАРАДИ ТОА ШТО СРЕДНОШКОЛЦИТЕ ГИ ПЛУКААТ АКТЕРИТЕ, НАМУРТЕНИ И НЕЗАДОВОЛНИ КАСИЕРКИ, САМОБЕНДИСАНИ КЕЛНЕРКИ И СТУЈАРДЕСИ, УЛИЦИ СО ИЗГАЗЕНИ ДО ПРАВ НЕСОБРАНИ ПАДНАТИ ЛИСЈА?.. ||

тот дека Саемот е наполно финансиран од неколку фондации. Не мислите ли дека државата, согласно нејзината декларативност и своевидна обврска спрема граѓанскиот сектор, требаше да учествува во тоа исто така?

А врската - таа е симбиотичка, за жал. Велам за жал, заради тоа што без фондациите, во денешните македонски услови, прашање е како тоа би изгледало. Од друга страна, и самата смисла и функција, конечно, идејата на фондациите е да го поткрепува и овој сектор. И во таа смисла, односите се сосем чисти: фондациите ги објавуваат нивните стратешки линии на интерес и вие или се

институции на ова поле? Може ли од нив да очекуваме квалитетно нов пристап кон стимулирањето на оваа култура?

■ (По втор пат:) Уф! Се чини дека сè е некако измешано, испревртено... Ним им е најтешко. Државните институции се дефинирани според државните интереси, а не во тоа што државните интереси се сменија, ниту енија дефинирањата. Зреенето на државните институции е во зависност од зреенето на државата. Националната програма за култура нуди некои решенија, но нема јасно дефинирана национална стратегија, а државата има обврска да се грижи за своите институции, да ги трансформира, уценува и укинува (како што се случило). Понатаму, и меѓу самите државни институции има огромни разлики, мислам на нивното квалитетно дефинирање. Не постои една мерка за сите институции, ниту своите дејствувања и со своите проекти, пак, да ги измешаа работите. Некако, како да нема разлика меѓу одите на отворање во Музејот на современост, во *Просторот 2*, во Отвореното графичко пространство и во самиот Музеј на град Скопје или, пак, во Галеријата, *Стелен* галеријата, во *Точка*, на војничката локација, надвор на улица итн. Квалитативно нов пристап кон стимулирањето во државните институции не е можен без државна поддршка, а не за друго, туку заради тоа што тоа е нивна работа.

Дали културната локација Место си ја оствари улогата и функцијата што ѝ беше наменета?

■ Гледано од програмската позиција на ЗГ "359" - Мрежа за локални и субалтерни херменевтики" (да потсетам, во оваа локација со своја програма дејствува и здружението на граѓани "Место за визуелна култура") можам да кажам дека сум задоволен, дури и потврдно да одговорам на вашето прашање. Тоа го согледувам во неколку важни моменти од присуството на оваа локација во севкупниот културен амбиент на Скопје. Пред сè, *Место* стана место за претставување на една специфична културна и уметничка продукција, *Место* создаде специфичен имиџ за себе, како што и навистина во едно интервју во вашиот двонеделник на почетокот од неговото излегување. Цената што беше платена (или што сè уште се плаќа) во однос на прифаќањето на постоенето на една ваква специфичност во македонската култура од страна на јавноста, сосем очекувано за мене, беше (е) превисока. *Место* раздвижи мислења во јавноста коишто се движат од крајно одобрување и поддршка до крајно негодување, неприфаќање и одбивање. Се разбира, ние не сакавме да ја поделиме јавноста, но таа некако самата се подели, а нам ни беше важно да го истражаме поттикнувањето на неколкуте идеи коишто толку радикално дотогаш никој ги немаше поставено. Искуствата од овие појави дополнително и подоцна ќе бидат анализирани. *Место* ги отвори прашањата на значењето на поимите институција, алтернатива, финансирање, самоодговорност, па ако сакате и нужноста на воведување на личниот ангажман во остварувањето на сопствените идеи и целата одговорност што произлегува од неа. *Место* ја проблематизира лежерноста на уметникот, на мислителот, на корисникот и ја соочи со нејзината рецидивност од минатиот систем. Своевремено, додека бев ангажиран во Соросовиот центар за современи уметности, мислев дека дејствувањето на тимот и одборот сменија нешто во менталитетот на творецот во Македонија, но дури сега, со овој проект, осознав дека нашиот творец или интелектуалец тогаш само ја сменил адресата на којашто повторно ќе ѝ се прикачи (се разбира од различни причини и интереси). Тоа што морам да го

■ НАШИОТ (ТУКАШЕН) ТАБИЕТ Е СЕКОЈ ДА СИ ИМА СВОЕ ДВОРЧЕ СО ПИПЕРЧЕ. ТОА Е МОЖЕБИ НАЈГОЛЕМИОТ ПРОБЛЕМ ЗА ВМРЕЖУВАЊЕТО (КАКО ЗАМЕНА ЗА ТЕРМИНОТ ЗДРУЖУВАЊЕ). ИНИЦИЈАТИВИТЕ ПОСТОЈАНО СЕ ПОВТОРУВААТ, ОСОБЕНО КОГА ЌЕ СЕ ЗГУСНЕ РАБОТАТА, А ПОТОА НИШТО. ■

нагласам е дека бројот на оние кои ги разбраа и поддржаа вистинските намери на "359" е навистина мал, но, токму на тој број "359" им должи огромна благо-

дарност бидејќи нивната поддршка беше (а и понатаму е) многу важна. И, како и секогаш, интересот на колегите надвор од Македонија за програмските активности и резултати на "359" и *Место* најдоа на извонреден интерес и поддршка.

Дали можеме да констатираме дека кај нас, за разлика од порано кога тоа беше концентрирано само во музеите и државните галерии, се создадоа повеќе вакви независни "оазис" на визуелното творештво? Што е добро, а што лошо во тоа?

■ Во полза на македонското културно милје, со задоволство велам - да. Кога тоа би се случило и во другите градови во Македонија, би било уште подобро. Но, не би рекол дека се работи за, како што велите, "независни" оазис, бидејќи денес такви не постојат. Оазисе на коишто мислите се оние што се независни од државата и нејзините институции, но, тие се зависни од други институции, програми и стратегии. Се работи за тоа што сите фондови (како државни, така и недржавни) се диктирани од извесни идеолошки претпоставки и интереси. Да бидеме објективни, доколку ги нема тие интереси, зошто некој би давал финансиски средства некому? Филантропија? На почетокот од 21 век? Не. Јас ја немам таа заблуда. Сепак, настрана од тоа, доброто со овие оазис е тоа што за нив важи преформулираното мото "земи ги парите и бегај" во "земи ги парите и работи", наспроти државните институции кои се во ситуацијата на "чекај ги парите за да работиш". Тоа овие оазис ги прави флексибилни, динамични, а со тоа и атрактивни. Од друга страна, тие пополнуваат една сериозна дупка во системот на културата во Македонија којашто влече корени од минатото. ✚